

IPBES zveřejnila dvě významné zprávy

Everything is theoretically impossible, until it is done.

Robert A. Heinlein: The Rolling Stones (1952)

Jan Plesník, Eliška Rolfová & Ladislav Miko

Ochrana přírody není a ani nemůže být vědeckou disciplínou, i když někdy za ni bývá považována. Tou je již tradičně ochránářská biologie. Protože péče o přírodní a krajinné dědictví využívá stále častěji také vhodné poznatky ekonomických a společenských věd, zejména američtí autoři hovoří v této souvislosti rovnou o ochránářské vědě (*conservation science*). V podstatě totéž platí i pro tematicky poněkud širší snahu o zachování biologické rozmanitosti. Jak ochrana přírody, tak péče

o biodiverzitu by měly být bez ohledu na jejich zřetelný etický a citový náboj založeny na ověřených důkazech poskytovaných právě vědou. Současně mohou vědu, výzkum, technický rozvoj a inovace rozumným způsobem nasměrovat, ať už aktuálně, nebo koncepčně. Právě o to se s velkým nasazením již více než desetiletí snaží Mezivládní platforma pro biologickou rozmanitost a ekosystémové služby (*Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, IPBES).

Pouze 0,3 % celkové rozlohy Namibie tvoří lesy. Naopak savany různého typu a pastviny se rozkládají na téměř polovině rozlohy země. Foto Jan Plesník

Známa promyskovitá šelma surikata (*Suricata suricatta*) obývá velkou část Namibie. Vyskytuje se i v sousední Jihoafrické republice a Botswaně. Foto Jan Plesník

Namibie, do vyhlášení nezávislosti známá jako Jihozápadní Afrika, dostala jméno podle působivé Namibské pouště zabírající 50 000 km² a pyšící se nejvyššími dunami na světě. Foto Ladislav Miko

Co předcházelo zrození IPBES

I když o činnosti IPBES v našem časopise informujeme pravidelně (Plesník 2016, 2019a, 2019b, 2023, Miko & Plesník 2023a), neuškodí si stručně připomenout, jak vznikla.

Platforma navazuje na úspěšný vědecký megaprojekt Hodnocení ekosystémů na začátku tisíciletí (*Millennium Ecosystem Assessment*, MA), který upozornil na významný vztah mezi fungováním ekosystémů, přínosy, jež poskytují lidstvu a které nazýváme ekosystémové služby, a kvalitou života obyvatel Země (MA 2005, 2005b, Plesník 2007, 2008, Vačkář *et al.* 2008). Řada mezinárodních mezivládních organizací a mnohostranných úmluv, dohod a protokolů pracuje tak, že podklady pro orgán přijímající rozhodnutí připravuje vědecký/ odborný panel. Vlády ale velmi brzy pochopily, že pokud chtějí prosadit své názory, bude vhodnější učinit tak již na jeho jednání. Zasedání příslušných vědeckých institucí se tak nezřídka místo očekávané odborné debaty zvrhla v úporné slovní bitvy v režii zkušených právníků a vyškolených diplomatů. Nově nabytou příležitost v tomto ohledu vycítil tehdejší francouzský prezident Jacques Chirac a v lednu 2005 inicioval vznik nezávislého Mezinárodního mechanismu vědecké expertízy o biodiverzitě (*International Mechanism of Scientific Expertise on Biodiversity*, IMoSEB).

V květnu 2008 padlo zásadní rozhodnutí sloučit navrhované opakování MA a snahu

o ustavení IMoSEB do zřízení jediné nezávislé instituce, od té doby označované jako IPBES. Po několika oficiálních jednáních vyzvalo v prosinci 2010 Valné shromáždění OSN na svém 65. zasedání v New Yorku Program OSN pro životní prostředí (*United Nations Environment Programme*, UNEP), aby podpořil brzký vznik IPBES. K tomu došlo po pečlivých přípravách v dubnu 2012 v Panama City.

Nicméně aby se mohla nová instituce vůbec zrodit, daly jí vlády do vínku tři nepřekročitelné podmínky. Stala se mezivládní organizací, čímž se prosadila představa, že půjde jako jakýsi mladší bratr ve stopách známého Mezivládního panelu pro změnu klimatu (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC). Státy si rovněž vymohly, že IPBES nebudou platit žádné povinné členské příspěvky. Rozsáhlou činnost IPBES tak hradí dobrovolné příspěvky vlád a zejména Evropské unie, jež přitom není plnoprávným členem platformy, ale pouze pozorovatelem. Příspěvek EU za období 2019–2028 poskytnutý prostřednictvím Evropské komise, nikoli členských států, platformě z rozpočtu pro výzkum a inovace činí 9 milionů eur (226 milionů Kč, EC 2024). Třetí podmínka uplatněná hlavně několika latinskoamerickými zeměmi spočívá v tom, že IPBES uznává dva rovnocenné znalostní systémy: kromě tradiční západní vědy také domorodou a místní znalost (Díaz *et al.* 2015, Mistri & Berardi 2016, Hill *et al.* 2020, McElwee *et al.* 2021). K 1. únoru 2025 se členy IPBES stalo celkem 147 států.

Modus operandi aneb jak IPBES funguje

Hlavním posláním IPBES zůstává příprava na důkazech založených a vědeckými postupy vypracovaných hodnocení biologické rozmanitosti, resp. jejích modelových složek, a ekosystémových služeb.

V roce 2013 IPBES uveřejnila koncepční rámec pro další činnost (IPBES 2013, Díaz *et al.* 2015). Zdůrazňuje v něm výrazný mezioborový charakter hodnocení s rostoucím zapojením hospodářských a společenských věd (Larigaudarie *et al.* 2016, Stenseke & Larigaudarie 2017, Stockland *et al.* 2022). V řadě případů tudíž tvůrci hodnotících zpráv neanalyzují ekosystémy, ale rovnou sociálně-ekonomické soustavy (Lang *et al.* 2012, Fischer *et al.* 2015, Rosenbaum 2023). Právě viditelný důraz na sociální a ekonomické aspekty péče o biologickou rozmanitost a ekosystémových služeb vedl k na první pohled překvapivému kroku – rozpracování konceptu ekosystémových služeb do podoby příspěvků přírody lidem: podrobnější diskuse přesahuje rámec tohoto příspěvku (Díaz *et al.* 2015, 2018, Pascual *et al.* 2017, 2023a, Managi *et al.* 2022, Plesník 2020, 2023b).

Pokud jde o způsob práce, také v tomto případě se IPBES viditelně inspirovala IPCC. Témata hodnocení přitom navrhuje nejen členové, tedy vlády, ale i klienti, zejména mnohostranné úmluvy zaměřené na biodiverzitu. Po schválení námětu plenárním zasedáním připraví vybraní odborníci osnovu zprávy a současně určí její

Žirafa angolská (*Giraffa g. angolensis*) osídluje po celé Namibii zejména suchou savanu. Foto Jan Plesník

Elegantní antilopa skákavá (*Antidorcas marsupialis*) žije v jižní Africe i v biotopech bez stálého vodního zdroje. Foto Jan Plesník

rozsah. Následně bývá vypsáno výběrové řízení, do něhož experty nominují vlády nebo instituce. Procento úspěšných kandidátů se liší podle rozsahu a tématu hodnocení, obvykle je vybrán jeden ze dvou až pěti uchazečů. Odborníci pak pracují tři roky jako spolupředsedající hodnocení, koordinující vedoucí autoři, vedoucí autoři, přispívající autoři nebo redaktoři. Navíc IPBES vypisuje pro každé hodnocení i staže určené mladým badatelům.

Všechny zprávy procházejí opakovanou důslednou recenzí, a to jak uznávanými odborníky mimo autorský kolektiv, tak vládami. Ke každé kapitole se tak obvykle sejde nejméně několik tisíc připomínek recenzentů, které s autory jednu po druhé vypořádávají redaktoři. Souhrn zpráv pro tvůrce strategií, koncepcí, programů, projektů i pro každodenní činnost (*Summary for policy-makers*, SPM) je schvalován na plenárním zasedání zástupci vlád doslova řádek po řádku, dokud není nikdo proti: proto formulace v něm obsažené mohou být značně šroubované nebo zbytečně rozvláčně upovídáné. Naopak vlastní několikasetstránkové zprávy jsou po opakovaných recenzích odsouhlaseny jako celek, takže se vyhnou uvedenému grilování, tudíž nečelí riziku nežádoucí politizace.

Hledání souvislostí v předu globálních vazeb

Ve dnech 10.–16. prosince 2024 se v namibijské metropoli Windhoeku uskutečnilo 11. plenární zasedání IPBES, které schválilo další dvě důležité hodnocení.

Není žádným tajemstvím, že svět v současnosti čelí propojeným a vzájemně se posilujícím problémům: patří mezi ně *i.a.* snižující se dostupnost vody a potravin, zhoršující se zdraví lidí a probíhající změny podnebí. Proto platforma vypracovala tematickou hodnotící zprávu zaměřenou na rozmanité vzájemné vazby mezi uvedenými procesy, a to pochopitelně v souvislosti s biodiverzitou (IPBES 2024a). Ukazuje, že vzájemně související těžkosti nemohou být řešeny jedna po druhé. Naopak, jejich úspěšné překonání vyžaduje především spolupráci všech článků společnosti stejně jako zodpovědnou veřejnou správu. Zpráva problematiku nejen analyzuje, ale nabízí více než 70 naprosto konkrétních kroků, jak situaci zlepšit – patří mezi ně třeba obnova ekosystémů bohatých na uhlík (lesy, rašeliníště, mangrovy či zdravá půda), zelená řešení ve městech přínosná pro lidské zdraví, koloběh vody a stabilitu podnebí, *e.g.* rozvoj zelené a modré infrastruktury nebo udržitelnější a zdravější způsoby stravování. Dokument prezentuje osm principů, jak uvedená opatření uskutečnit. Zuzana Harmáčková z Ústavu výzkumu globální změny AV ČR (CzechGlobe) Brno v hodnocení působila jako jedna z koordinujících vedoucích autorek.

Ještě je čas na zásadní změnu, ale mnoho nezbyvá

Většina zpráv hodnotících stav, změny a vývojové trendy globálního životního prostředí a jeho vybraných složek (IPBES 2019a, 2019b, UNEP 2019, 2021) dochází k závěru,

že k výraznému zlepšení současného stavu a výhledů do budoucnosti vede zásadní obrat ve vztahu obyvatel planety k němu, výstižně označovaný jako transformativní změna. Uvedenou problematiku rozpracovává dlouho očekávaná hodnotící tematická zpráva (IPBES 2024b). Transformativní změnu chápe jako skutečně zcela základní posuny, a to jak v pohledu na svět (způsoby myšlení, vědění a vidění), tak ve strukturách, *i.e.* v organizaci, regulaci a vládnutí a v neposlední řadě rovněž v praxi – jak lidé jednají, co dělají a jaké mají vzájemné vztahy. Dokument hodnotí a srovnává možné přístupy k dosažení udržitelné a spravedlivé budoucnosti a současně upozorňuje na četné překážky, které brání dosažení zmiňované transformativní změny. I když by ji měly provádět především vlády a velké podniky, může k ní přispět každý svými rozhodnutími a aktivním zapojením do snahy o udržitelnost prospěšnou lidem i přírodě. Protože příklady táhnou, zpráva není Zdí nářků, ale předkládá četné smysluplné příklady úspěšných opatření. Na přípravě hodnocení se významně podílela Julia Mildorfova Leventon z CzechGlobe působící rovněž jako jedna z koordinujících vedoucích autorek.

Obě zprávy odsouhlasené ve Windhoeku budou v úplném znění uveřejněny v březnu 2025.

Co nás čeká

Až dosud uveřejnila IPBES 15 hodnotících zpráv a výstupů seminářů (IPBES 2016a, 2016b, 2018a, 2018b, 2018c, 2018d, 2018e, 2019a, 2020, 2021, 2022a, 2022b, 2023, 2024a, 2024b): všechny jsou dostupné na

Pro soukromou rezervaci Naankuse Wildlife Sanctuary ve střední Namibii je typická smíšená travinná, stromová vegetace. Foto Jan Plesník

Početnost slona afrického (*Loxodonta africana*) v Namibii dosahuje nejméně 24 000 jedinců, přičemž roční přírůstek od roku 1995 činí více než 5 %. Foto Jan Plesník

Tabulka Hodnotící zprávy a výstupy seminářů vydané IPBES v anglickém jazyce (ES – ekosystémové služby)

Téma	rok
Opylovači, opylování a výroba potravin	2016
Scénáře a modely biodiverzity a ES	2016
Hodnocení biodiverzity a ES (2018) v různých částech světa včetně Evropy a Střední Asie: čtyři publikace	2018
Poškozování a obnova souše	2018
Globální biodiverzita a ES	2019
Biodiverzita a pandemie	2020
Biodiverzita a změna podnebí	2021
Udržitelné využívání planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů	2022
Hodnoty a hodnocení přírody	2022
Invazní nepůvodní druhy	2023
Vzájemné vazby mezi biodiverzitou, vodou, potravinami a zdravím v době změn podnebí	2024
Transformativní změna	2024

<https://www.ipbes.net/assessing-knowledge>. Obsáhlá, vědecky podložená a bez nadsázky přelomová analýza stavu, změn a vývojových trendů globální biodiverzity a ekosystémových služeb/příspěvků přírody lidem (IPBES 2019a, Plesník 2019a, 2019b, 2019c) patří již dnes mezi vůbec nejcitovanější zdroje o uvedené problematice. Její souhrn se proto dočkal i českého překladu (IPBES 2019b). V namibijské metropoli byla schválena osnova a rozsah druhé globální zprávy a do 28. března 2025 mají zájemci možnost se hlásit prostřednictvím národní kontaktní osoby (J. Plesník, E. Rolfová) nebo své instituce do výběrového řízení. Do přípravy obsáhlého dokumentu, která potrvá do roku 2028, se mohou zapojit nejen výzkumníci, ale i odborníci z praxe a začínající vědci.

V současnosti se připravuje hodnotící zpráva o podnikání a biologické rozmanitosti, jejíž souhrn by mělo schválit již 12. zasedání IPBES. O rok později bude připravena detailní analýza monitorování biodiverzity a příspěvků přírody lidem. Předpokládáme, že dokument o integrovaném, biodiverzitu zahrnujícím územním plánování a ekologické/krajinné propojenosti bude členům platformy předložen v roce 2027.

IPBES nabízí akademikům i odborníkům z praxe i.a. příležitost podílet se na přípravě často citovaných vědeckých zpráv s globální působností včetně možnosti spoluautorství publikací uveřejňovaných ve špičkových časopisech (cf. Potts et al. 2016, Pascual et al. 2023b), nové pracovní kontakty doslova z celého světa i viditelnou

IPBES A ČESKÁ REPUBLIKA

Česká republika se stala členem IPBES 25. srpna 2014. Nicméně již předtím byla aktivně zapojena do její přípravy, ať už v rámci projektu Hodnocení ekosystémů na začátku tisíciletí (B. Moldan, T. Hák, J. Plesník), nebo Mezinárodního mechanismu vědecké expertízy o biodiverzitě (J. Plesník, L. Miko) či v pracovním přípravném výboru pro založení IPBES (J. Plesník).

Můžeme se pochlubit tím, že se odborníci z ČR v různých pozicích zúčastnili přípravy všech dosavadních zpráv s výjimkou hodnocení zaměřených na jiné kontinenty. Úspěšnost nominací expertů z ČR byla až do roku 2024 mimořádně vysoká: dosahovala 100 %, což svědčí o tom, že máme v péči o biodiverzitu řadu celosvětově uznávaných osobností. Až dosud ve výběrových řízeních uspělo 20 českých pracovníků, z nichž někteří (Z. Harmáčková, P. Havlík, J. Plesník) opakovaně.

prestíž jak pro odborné pracovníky, tak jejich instituce.

Další informace o činnosti platformy lze nalézt na webové stránce <https://www.ipbes.net/>, na sociálních sítích a v populárně-naučném podcastu dostupném na <https://natureinsight.podbean.com/> a v podcastových aplikacích. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz